
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2012 (год. XXI), ISSN 0861–7902

НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ

Татяна ИЧЕВСКА

ТУБЕРКУЛОЗНИЯТ – БИОГРАФИИ И РОЛИ В НОВАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА*

The Tuberclose Man – Biographies and Roles In New Bulgarian Literature

The attention of the text is focused on the image of the tuberculous man in Bulgarian literature and on the plots, in which he/she is often integrated. The relationship between disease, revolution and ideology are also going to be comment in the research process.

Key words: disease, tuberculosis, the tuberculous revolutionary

Туберкулозата е сред онези болести, към които българската литература проявява подчертан и траен интерес. Във фокуса на авторовото внимание обаче попада не клиниката на болестта сама по себе си, не пространствата на нейното въдворяване-поправяне, а преди всичко поведението на белязаните от нея. В хода на наблюденията над различни по своята идеология и по време на написване текстове се натъкнахме на съществени разлики, засягащи както механизмите, по които литературата ни конструира образите на туберкулозната жена и туберкулозния мъж, така и сюжетите, в които най-често ги интегрира.

---

* Настоящият текст е част от по-голямо изследване върху измеренията на болестта в българската литература.

Говоренето за туберкулозната жена би могло да се сведе до няколко устойчиви конструкта: изцяло в синхрон със западноевропейската литература, и в българските текстове жената винаги е млада и красива, с изваяно до съвършенство тяло, което не просто разпалва мъжката страст, но и само копнее да потъне в „нирваната на половото”, преди завинаги да го обгърне хладната прегръдка на смъртта; това, от своя страна, ни обяснява защо разказите за болестта най-често следват схемата: любовна страст – болест – смърт; външността на жената, сякаш недокосната от иначе безпощадния туберкулозен бацил, се описва детайлно, като по този начин литературата ни намира свой начин да заговори за болната и обречена на гибел красота; именно усещането за приближаващата и неизбежна смърт се превръща в провокация жената да изяви своята уникална (като интелект и емоционалност) същност; и не на последно място, туберкулозната жена задължително се мисли в модуса на жертвата – било то на несправедливата съдба, или на социално-класовата поляризация в обществото¹.

Как се конципира мъжкият образ?

Както посочва и Сюзън Зонтаг в книгата си „Болестта като метафора”, туберкулозата „най-често се възприема като болест на нищетата и лишението” (Зонтаг 1999: 17). Неслучайно тя присъства винаги в текстове – от 90-те г. на 19 век до 50-те г. на 20 в., споделящи идеята за несъвършенството на съществуващия свят, който обрича на страдание и гибел обитателите на социалните низини. Различна е единствено биографията на техния герой – през 90-те г. това е главно интелигентът (учителят), докато за автори като Хр. Смирненски (стих. „Вечер”), Н. Вапцаров (стих. „Спомен”), Д. Димов („Тютюн”) туберкулозата е неизбежната участ и проклетие на работника.

Образът на туберкулозния учител е обект на коментар още от страна на Б. Пенев. В „Увод в българската литература след Освобождението” са обговорени някои от ранните разкази на Иван Кирилов, Петко Тодоров, Иван Андрейчин, центриращи вниманието си към трагичната участ на българския интелигент през 90-те г. на 19 в. – „окичен” с всевъзможни добродетели, героят живее „сред една сурова действителност”, той страда и накрая умира от туберкулоза. Подобни произведения Б. Пенев характеризира като „тенден-

циозни”, пълни със „сентиментализъм”, а самата болест в тях има по-скоро приложна функция – авторът „заставя” героя си да умре от туберкулоза, „за да излезе всичко по-трогателно” (Пенев 2010)². Устойчивата схема, по която се гради повествованието в тези разкази, е следната: героят, който е идеалист, мечтател, иска да получи образование, за да бъде полезен на другите (на своя народ), но за това плаща със здравето си. Най-честата опозиция, посредством която се мисли неговият образ, е: млад, но болен. Фигурата на туберкулозния учител често се ситуира на фона на залязващото слънце, което става образна конкретизация на идеята за рано залязващия човешки живот. За обречения на гибел герой светът е „омразен” и „проклет”, защото на „едни дава всичко даром, а други убива”³. За човека от социалното дъно животът така и не успява да се случи именно поради липсата на каквато и да е справедливост в обществото. Оттук идва и разочарованието от напразно принесената в негово име жертва, която обаче остава незабелязана и неценена.

Вторият сюжет стъпва върху идеята за резките социално-класови контрасти в света, образно въплъщение на които става фабриката (заводът) – чудовище, хищно изсмукващо последните капки живот от пожълтелите и мършасти работнически тела, раздирани от лоша кашлица. В текстовете на Смирненски, Вапцаров и Димов обаче категорично се налага тезата, че проядени от болестта са не само гърдите на работниците, но и на самия стар свят, именно затова той е осъден да умре. Неслучайно в „Тютюн” в неговия смъртен акт ще бъде вписана и туберкулозата – редом с други назовани и неназовани болести.

В контекста на казаното по-горе в Димовия роман се натъкваме на следната любопитна закономерност – болестта на тютюневите босове по особен начин оглежда в себе си техния начин на живот. Така например умният, изискан и културен Барутчиев, с осанка на римски сенатор, който се отличава с приличния си семеен живот, умира от туберкулоза – болестта, която, благодарение на позитивния свод от смисли, оформил се през годините около част от нейните проявления, вторично засилва представата за аристократизма и изтънчеността на героя. Освен това туберкулозата дълго време се схваща като тайнствена зараза, а именно подобна болест сякаш е

логично за застигне човек със също толкова тайнствено минало (историята на Барутчиевото богатство е пълна с догадки, слухове, легенди). И не на последно място, туберкулозата е болестта, която изостря максимално съзнанието – в последните си дни точно туберкулозният Барутчиев провижда в бъдещето и предрича както собствената си смърт, так и гибелта на своя свят.

За разлика от Барутчиев, татко Пиер – любителят на разгулния живот, на красивите млади жени, умира от болест, името на която е съзнателно премълчано в романа. Неназована остава и болестта на Спиридоновата дъщеря, но имената на скъпите лекарства, които тя пие, са достатъчно говорещи – ужасната болест на Мария е всъщност сифилис. Повествователят отказва да прехвърли директен мост между болестта на бащата и дъщерята, но наблягайки върху целомъдрения живот, който води Мария, той все пак достатъчно ясно подсказва, че вината за разрушаващата я болест трябва да се търси у нейните родители. Оттук нататък романът ни оставя свобода за различни интерпретации⁴. По-важно обаче от името на болестта в случая е друго – тя е nelечима, обстоятелство, което помага категорично да се внуши идеята за неизбежната гибел на герои като Спиридонов.

Що се отнася до Борис Морев, той трябва да умре от болестта, в която е материализиран най-големият му грях. Пълната незаинтересованост на Борис към съдбата на малкия му брат става причина за смъртта на Стефан от малария. От малария обаче ще умре и самият Борис (при това съвсем сам, както умира и брат му), а един от най-страшните призраци, с които трябва да се пребори в последните си часове, е с чертите на Стефан. Нещо повече – маларията е болестта на масите, на народа. По такъв начин смъртта връща Борис отново там, откъдето е тръгнал в началото.

Третият сюжет, който бихме могли да очертаем, по особен начин контаминира, но и преосмисля елементи от първите два. Тук централна е фигурата на туберкулозния революционер, а историята на неговата болест не просто се вплита в историята на революцията, но ѝ осигурява и допълнителен смислов хоризонт. Ако се опитаме да изведем модела, който по един или друг начин се възпроизвежда в художествените текстове, то той би изглеждал така: политическа

(идеологическа) страст – болест – смърт⁵. В този сюжет по особен начин се следват и(ли) пренаписват и някои от възрожденските и следосвободженски езиково-мисловни конструкти, противопоставящи учените (респ. туберкулозните) на истинските патриоти, а смъртта от болест – на героичното умирање в бой с врага⁶.

Свидетелство за натиска на подобни стереотипи върху литературата са текстовете на Вазов „Немили-недраги” и „Хъшове”. И все пак, колкото и плътно да се придържа към тях, Вазов до голяма степен „отваря” бледата при осмислянето на понятия като героично – негероично, болно – здраво, достойно – недостойно, пречупвайки ги през съдбата на Странджата. Така например Вазов не посочва директно нито точно кога, нито по какви причини героят му се разболява от туберкулоза. По такъв начин охтиката на Странджата би могла да бъде мислена колкото като наследство **от** и като доказателство **за** неговото героично минало, изпълнено с лишения, сражения и болка, следите от които са запечатани по лицето му, толкова и като израз на безразличието на настоящето към някогашните герои. В този смисъл болестта става знак за ненужността на човека в настоящето (неслучайно същата идея ще бъде повторена и чрез съдбата на Македонски след Освобождението). От друга страна, чуждото място, в което е принуден да живее Странджата, е видно като болно и разболяващо, то „трови” човека, т. е. туберкулозата материализира представата за нездравословното съществуване далеч от родината. Макар да не успява да сбъдне проекта си за героична смърт – на Балкана, героят все пак бива дарен от автора с достойна смърт. В „Хъшове” недвусмислено се подчертава, че макар да умира на легло, туберкулозният вече е извършил подвиг, отивайки – въпреки болестта си – в затвора вместо натоварения с мисията да премине Дунава Македонски. Така в творбата се прокарва идеята, че за истинския патриот болестта не може да бъде пречка, нещо повече – точно чрез мотива за болестта и страданието на тялото започва да се гради представата за мъченичеството и светостта на героя.

През 1881 г. в „Десетдневно царуване. Из българското въстание в 1876 г.” Атанас Шопов⁷ превръща в свой герой „учения” – болния от туберкулоза учител, който ще стане част от обкръжението на самия Бенковски. Въпреки това обаче Шопов – изцяло в духа на

възрожденско-следосвобожденските представи за истинския патриот, свързва туберкулозата му не с годините на учение, а с времето на заточението – за „гостолубието” на влажните Диарбекирски тъмници героят заплаща с горната половина на левия си дроб. Под същото въздействие очевидно се оформят и мотивите, с които Бенковски го припознава за свой „брат” – макар да има диплома, истинското си знание, родолюбие и опит героят е получил не от книгите, а в Диарбекир, т. е. патриотизмът му е „основан на практика и действителност, на сълзи и желязо”, а не на „голи думи”. Шопов обаче усложнява интригата, като изправя героя си пред още едно изпитание – любовта. Това, че героят е в позицията както на своя, така и на чуждия, чужденца – идва от Бесарабия, до голяма степен дефункционализира познатата ни възрожденска формула, поставяща любовта към отечеството над всички и всичко. В случая мъжката страст е насочена едновременно към конкретната жена Олга (също чужденка) и към България. Нещо повече – именно любовта кара героя да „забрави” туберкулозата по време на въстанието. Опитвайки се да сбъдне желанието си да живее с любимата си в една свободна страна, той влага в започналата революция цялата си енергия и сили. В този смисъл при Шопов няма невъзможност на избора, революцията и любовта не влизат в противоречие, тъй като героят е влюбен в жена, която е патриот като него самия, тя не го спира, а го подкрепя и вдъхновява в борбата; въпреки преклонната си възраст дори баща ѝ участва във въстанието. В края на романа героят се изправя пред двойна смърт – въстанието е потушено, а по време на разгрома умира и Олга. Загубвайки с нея смисъла на съществуването си, той се отказва от последната битка – с туберкулозата.

Сериозно преосмисляне на образа на болния революционер прави Д. Талев в „Железният светилник”. Тук туберкулозният Климент Бенков е не спътник на водача на революцията, а самият той е този водач (в този смисъл бихме могли да се запитаме доколко случаен е и изборът на неговото фамилно име, в което се оглежда-отзвучава името на един от най-магнетичните лидери на нашето националноосвободителното движение – *Бенков* х *Бенковски*). Като цяло в романа понятията болно – здраво имат употреби, по-различни от наложените в литературата ни през Възраждането. „Болестното”

тук е белег не на националния враг (гърци, чорбаджии), а се свързва с фигурата на водача (тенденция, която се уплътнява и чрез образите на физически крехкия Лазар и на едноокия Райко Вардарски). Макар Климент Бенков да не е учител, той е представен от повествователя като човек, който благоговее пред науката. Точно затова прави всичко, за да може синът му Андрей и Лазар Глаушев да получат най-доброто образование. Така напълно логично неговото място в борбата впоследствие ще заеме вече ученият Лазар (голямото му желание е да бъде учител на целия народ), защото той е рожба на Климентовите усилия и амбиции (образованиета водач ще видим и в „Преспанските камбани” в лицето на учителя Вардарски). Точно знанието е това, което в романа на Талев помага на водача, то „ражда” неговото убедително и заразително слово.

На второ място, Талев проблематизира следосвобожденската опозиция: умира на легло срещу героична смърт в Балкана. В „Железният светилник” Бенков умира от туберкулоза, т. е. на легло, но това не намалява заслугите му пред Отечеството. Напротив, болестта засилва представата за алтруизма и самоотричането на героя в името на общностното добро. Тя не притъпява, а изостря мисълта и сетивата му. Ето защо, макар да е най-младият в общината, Бенков вижда, чува, усеща, осъзнава неща, които са недостъпни за сетивата на здравите.

Третата промяна засяга противопоставянето: *богати – бедни*. Талев съзнателно „бяга” от елементарното му приравняване до ценностната скала: *лоши – добри*. За хората в Преспа и за общинарите Климент Бенков е силен човек не просто защото не свежда глава пред никого, но и защото е с богатство и име. В този смисъл характеристиката „първ” обозначава първенството му както в плана на духовното (идеите му нарушават установения порядък, решенията му са „бързи” и „дръзки”), така и на материалното (на свои разноски тръгва за Цариград, дава големи суми за градежа на новата църква).

Ако повествователят ни разказва историята на неговото заболяване, то изцяло неясни остават причините за болестта на героя. По думите на самия Климент Бенков обаче той е „отровен” от робската среда, както и от омразата на хора като Аврам Немптур и новия наместник – неслучайно започва да повръща кръв веднага

след големия скандал за новото училище. Физическата немощ обаче още повече засилва духовната мощ на Бенков, материален израз на която в романа става неговият глас – тънък, звучен, силен, остър, гневен, глас, който стряска, но и упоява народа. Философията на подобен тип живеене в „Железният светилник” е изведена чрез думите на Лазар Глаушев: „в мъката на телото душата става по-свободна”, „докато телото се мъчи, душата се радва”. За предчувстващия края си Бенков животът е движение, полет, бързина, избухване, риск. Повествователят характеризира съществуването му, прибягвайки най-често към огнената метафорика, в която се кръстосват представите за борбата (като) огън и за туберкулозата (като) огън. Огънят символизира неподчинението, взривяването на съществуващите обществени конвенции. Идеите на Климент са огън, който не може да бъде угасен по никакъв начин (показателно е противопоставянето между „огнения” Бенков и заместника, в характеристиките на когото доминират знаците на водното, студеното⁸). Любопитно е да се види, че останалите общинари се страхуват не от болестта, която носи в себе си Бенков, а точно от „заразата” на идеите му. Посредством представата за живота-горене (изгаряне) в романа се засилва значението на Бенковото дело: без този огън не биха могли да пламнат народните мечти за свобода.

Нова гледна точка към образа на учения с „гнили гърди” предлага романът на Генчо Стоев „Цената на златото”. Начело на въстанието в Перушица ще застане точно образованият – туберкулозният учител Петър Бонев, повредил здравето си не в тъмница, а в годините на учение. Неслучайно ключова за романа е тезата, че в основата на всяко сериозно и опасно начинание стои науката, защото „ония, които държава ще градят, трябва да знаят много...”. Нещо повече – болният ще получи шанса да загине геройски, с оръжие в ръка. Неговата биография се строи между полюсите на „имането” и „нямането”. Даскала няма имот и здрав корен, но има „силен език” и „стара охтика”; няма горящи въглени в очите си, които да разгарят пожари у околните, но има сила, за да потисне всичките си съмнения и колебания около въстанието, т. е. макар сам да не пали огньовете, умее да ги поддържа; няма злато, за да се откупи, но има чест, с която да умре; няма дълъг живот, но получава вечността – чрез

песните на народа. Подобно на Климент Бенков и неговата сила е в словото (това обяснява и съзнателно търсената от Г. Стоев аналогия на Даскала с Исус Христос). Както и в романа на Талев, героят е изправен пред два бунта – първия, който водят органите в неговото тяло, той трябва да потуши, а втория, този за национално освобождение – да оглави. По друг начин Генчо Стоев борави и с вече споменатата огнена метафорика. За разлика от Климент Бенков, Даскала не е възплъщение на представата за живота-горене, докрая той не успява да „пламне” от речите на Бенковски, това е и причината, поради която вождът, макар да го уважава, предпочита да го държи по-далеч от себе си. За разлика от останалите, които се радват на огъня, запален по цяла България, Даскала вижда пепелищата, в които тя ще се превърне. От друга страна обаче не се бои от това, да изгори себе си и селото на кладата, която сам е издигнал, защото отдавна е разбрал, че най-добрите колове са „обгорените” – те „не гният, когато ги забиеш в земята”.

Няманият нищо успява да спечели за каузата имащите – сред най-близките му приятели са синовете на „златния” хаджи Враньо. Оттук нататък те ще споделят изцяло съдбата и избора на Даскала – по-важна от златото и за тях ще бъде честта. В случая любопитно би било отново едно сравнение с Талевия Климент Бенков. За разлика от Даскала Бенков е имащият. Нещо повече – той инвестира голяма част от богатството си в наука. За него образованието е злато, което дарява с чест. Неговото богатство – за разлика от хаджи Враньовото – не е дамгосано от тайна, златото му е спечелено с труд, предприемчивост, енергичност – качества, които Бенков проявява и в борбата. В този смисъл той не противопоставя златото на кръвта, както по-късно ще направи Петър Бонев, а дава и двете за постигането на голямата си цел.

Както в „Железният светилник”, така и в „Цената на златото” вече неколккратно споменатата опозиция: смърт от болест – героична смърт, се заменя с нова: по-добре смърт на младост (сигурно гарантирана от туберкулозата), отколкото дълга, но безсъдържателна старост. До голяма степен в тези текстове сякаш отзвучава и идеята на Яворов от есето му „Туберкулозата”: „Жалко би било делото на мъжа, ако той винаги достигаше да го довърши в старческо поглу-

пвяване. Аз нямам нищо против туберкулозата и желая – за себе си – смърт на младост” (Яворов 1979:174).

Моделът *туберкулоза – революция* може да бъде открит и в „Хайка за вълци” на Ив. Петров – роман, който на пръв поглед сякаш трудно би могъл „да се сговори” с коментирания дотук текстове най-малкото защото извършващата се в него революция е с друга идеологическа платформа и преследва коренно различни цели. Повнимателното вглеждане в романа обаче ще ни покаже, че той стъпва върху вече познатия ни от А. Шопов, Д. Талев и Г. Стоев корпус от образи и мотиви: Ив. Петров дописва биографията на туберкулозния интелгент – Илко Кралев завършва право, а наградата му за „толкова труд и лишение” е болестта; героят активно се включва в започналите у нас „велики събития” – нелегалната дейност, конспирацията, четенето на забранена литература преди 9 септември 1944 г. е само подготовката за участието му в същинската революция, която полага основите на колективното стопанство; Илко Кралев не е големият водач на тази революция, но на него е отредена по-трудната роля – да бъде морален коректив на водача; болестта е не просто изпитание за силата на неговия дух, а преди всичко шансът на героя да прогледне за същността на идеята, на която се е обрекъл.

В романа туберкулозата има и друга функция – тя е превърната в своеобразен лакмус, който трябва да провери моралната чувствителност на проповедниците на идеята за нуждата от свобода, равенство и братство между хората. И преди, и след заболяването си Илко не се променя като личност – той е милосъден, отзивчив, всеотдаен към другите. Когато научава за болестта на своя брат, железният партиен вожд Стоян Кралев се сепва, макар да обича Илко. Оттук нататък реакциите му са изцяло подвластни на страха заразата да не проникне и в собственото му семейство. В този смисъл предложението му Илко да замине за санаториум е колкото плод на братска загриженост, толкова и на инстинкта за самосъхранение.

Усложнена в романа е и любовната интрига, която се вплита в историята на Илковата болест. За разлика от Шоповия изцяло положителен прочит на любовта като лекарство, което, макар и за кратко, спира развитието на туберкулозния бацил, при Ив. Петров любовта получава различни характеристики в зависимост от това, в какви конфигурации бива поставяна.

До появата на Нуша единственото, което Илко се опитва да прави, е да свикне с мисълта за смъртта. Когато пламва любовта му към Нуша, той вече иска да отложи, да отдалечи максимално във времето смъртта. За него любовта става провокацията да пожелее да се лекува, макар и не в санаториум – всеки ден прави гимнастика, ходи на дълги разходки, приема силна храна; именно любовта подхранва и вярата му, че туберкулозата все пак е лечима. В този смисъл за Илко любовта е най-доброто и силно лекарство, което в крайна сметка успява да „заличи” каверните от дробовете му.

По коренно различен начин четете връзката на своя брат с Нуша Стоян Кралев. В неговата оптика „заразна” и „опасна” е не само туберкулозата (и изобщо коя да е болест), такова е и предателството към партията. Ето защо семейството на мисления за предател Петър Пашов също е „болно”, „нечисто”, обречено на гибел. Подобна логика автоматично вмениява болестното и на дъщерята на „предателя Пашов” – според Стоян Нуша е опасна, „заразна” и се натрапва на брат му „поради нечисти съображения”. И ако след вестта за болестта на Илко Стоян Кралев е уплашен, то когато разбира коя е избраницата на брат му, вече е ужасен. Оттук нататък за зорко пазещия личното си и общественото здраве Стоян Илко ще се окаже двойно белязан – той е не просто туберкулозен, но и ренегат.

Стоян Кралев – своят, родният брат – „лекува” туберкулозния с „презрение” и изолация (първоначално на Илко ще бъде отказано място в дома на Кралеви, впоследствие ще се окаже опасен дори когато спи под сайванта, накрая ще стане нежелан и в партийния клуб). От своя страна Нуша – чуждата, „белязаната” – се отнася към Илко със съчувствие и нежност, тя го приема без страх не само в дома си, но е готова да го последва и в санаториума за туберкулозни.

В романа на Ив. Петров всички, които по една или друга причина биват етикирани като „болни”, създават своя общност, положена върху закони, различни от тези на здравите. В неин център се превръща къщата на Анани. За селото тя е хетеротопично пространство. Пълно с тайни е още миналото ѝ (обитавана от другоселец – „тъмна и опасна” личност, след жестокото убийство на неговото семейство народното суеверие я заселва с демонологични същества),

някак белязана е и в пространствено отношение – тя е встрани от домовете на здравите. Впоследствие всичко това я превръща в единственото място, в което може да бъде изолиран болният от сифилис Анани. В нея общността сякаш символично го погребва още жив. За сифилистичния мъж обаче тази къща е не гроб, а дом, особено хомотопично пространство, в което болният успява да стабилизира своята идентичност. Тук той е не обезобразеният от болестта „скелет”, а спокойният и уверен в себе си мъж от някогашната снимка, тук Анани сбъдва и мечтанието си за семейство и деца (показателен в това отношение е начинът, по който е наредена къщата). Подобна трансформация се извършва и в живота на Илко – от бърлогата, в която отива да умре, къщата на Анани става свое място, в което героят изживява любовта си с Нуша, пространството на неговото символично възкресение. Нуша е единственият човек от селото, който не се бои да прекрачи прага на тайнствената къща, защото тя самата носи печата на различието – и заради бащиното си клеймо, и заради освободеността си, нетипична за момиче (първа търси Илко, усамотява се с него в стаята). Коренно противоположно е например поведението на Стоян Кралев – когато идва, за да донесе храна на Илко, той не влиза в къщата, а остава зад оградата, далеч от всички белязани и опасни. „Болните” обаче се оказват по-жизнени и жизнелюбовиви от здравите, по-човечни и искрени, способни на благородни жестове и на саможертва за другите – приемайки Илко в дома си, сифилистичният Анани не се страхува, че той може да го зарази с туберкулоза; Нуша не се бои от нито един от двамата заразни; самият Илко тръгва въпреки силното си неразположение, за да научи истината за „предателството” на Пашов.

За Илко къщата на Анани се превръща и в своеобразно инициационно пространство – попадайки и пребивавайки в него, героят се научава да бъде толерантен към различния, именно това знание му дава сили да надмогне погнусата към сифилистичния мъж и да го приеме като равен, да подходи към него с разбиране и милост. Подобни уроци впоследствие ще му помогнат да проумее и драмата на своите съселяни. Нещо повече – Анани е огледалото, в което Илко вижда себе си и бъдещата си съдба. Другият болен обаче му

показва най-важното – че би могъл да оцелее само ако не се примири с болестта, а се научи да живее с нея и въпреки нея.

Престоят в този дом, както и самата болест, позволяват на Илко да прогледне за комунистическата идея и в крайна сметка да надмогне фанатичното ѝ служене, което само по себе си е отрицание на живота. Точно тук героят осъзнава, че има неща, които стоят над всяка идея – любовта (разбирана в най-широкия смисъл на думата), милосърдието, доброто. Илко живее изцяло по християнските закони, неслучайно името му означава „мой бог е Яхве”, показателно е и това, че когато Иван Шибилев рисува иконите си, изобразява Исус именно с неговия лик. За разлика от Илко Стоян поставя на мястото на Бога Партията, за която е готов да пожертва всичко и всички (във и от името на своя нов бог той иска от хората пълно подчинение и всеотдайност, без да признава личната им свобода и индивидуалност).

В романа Илко е поставен пред познатата ни дилема – революцията или любовта. При това любимата е не съмишленник, а враг, тя е „белязана”, „болна”. Логиката на Илко е различна от безкомпромисното веруване на „добрия” комунист, че болният член трябва да бъде отстранен от здравия организъм. Преди да пренесе в жертва любимата си, той иска да се убеди в неизлечимостта на нейната „болест”. За разлика от Стоян Кралев за Илко важна е не идеята сама по себе си, не институцията, която я представлява, а човекът; ценен е не начинът на живот, а самият живот. Това обаче би могъл да го разбере единствено този, който е на път да се раздели с живота. Избирайки любовта пред сляпото спазване на партийната дисциплина, Илко избира живота (неслучайно този избор е дублиран от последвалото му оздравяване – възкръсване от смъртта).

Впоследствие излекуваният ще се опитва да лекува другите „болни”, защото, който е познал и преминал през болката и болестта, най-добре може да разбере чуждата болка и страдание. Интересно е да се съпостави поведението на двамата „лекари” от семейство Кралев. Ако Илко търси преди всичко лек за душата на болния, защото е убеден, че доброто идва от душата и че с обезличени и обезправени хора не може да се изгради демократично общество, то Стоян предпочита грубата, непрофесионалната хирургична наме-

са – той бърка в сърцата на хората „с нечисти ръце”, за да ги манипулира и подчини на себе си след това. По този безкомпромисен начин Стоян „лекува” всички, включително и своя брат (иска да накара Илко да забрави Нуша, да го отпрати далеч, да „ампутира” чувствата и чувствителността му).

И така, пред какво ни изправя опитът за обобщение?

При осмислянето на образа на туберкулозния мъж важни за литературата ни стават не толкова желанията на младото му тяло, а проявленията на неговия дух. Жаждата за живот, която е в основата на разказа за женското болестно съществуване, вече се оказва допълнена от волята да се живее достойно до самия край. За разлика от жената, която болестта превръща в невинна жертва, болният мъж е доброволно принасящият се в жертва в името на националната идея. В този смисъл животът му е не просто ситуиран на фона на голямата история, но и по особен начин „вграден” в нейните основи. Туберкулозната жена се опитва да вземе от живота това, което болестта незаслужено и рано ѝ отнема. Въпреки болестта, която изсушава и деформира тялото му (за разлика от формулата, активно използвана в сюжетите за туберкулозната жена – прекрасно тяло с разлагачи се дробове, при мъжете се открояват преди всичко знаците на болестното – жълтият цвят на лицето, бледността, червените бразди и алените като кръв петна по бузите и т. н.), мъжът не пропуска нищо важно от живота, той живее с ритъма на големите събития, улавя пулса им и синхронизира своя с него. Именно затова дори когато умира, при него липсва съжалението за отиващия си живот. Милосърдие, жертвоготовност, самоотричане в името на другите – правилата, по които живеят подобен тип герои, впоследствие се превръщат в закони от конституцията на „туберкулозната република” – един от образите, посредством които автор като Г. Марков осмисля българското в своите „Задочни репортажи от България”. Тук болестта не се санкционира, а се превръща в тест за стойността на човешкото. И макар тази република да отсъства от географската карта, именно това е територията, запечатала в себе си „най-красивото и най-съдържателното от всички исторически Българи” (Марков, ел. публикация: 138).

БЕЛЕЖКИ

¹ По-подробно този проблем е разгледан в предходен на настоящото писане текст – вж. Ичевска 2010.

² Статията на Б. Пенев се цитира по нейното електронно издание, което е от 2010 г. За първи път Боян-Пеневият текст е публикуван в Годишник на СУ, Ист. фил. ф-т, 1942, т. 38.

³ Всички цитати са по сборника на Ив. Кирилов „Клетници”.

⁴ Може би татко Пиер също страда от сифилис, получен като дар от някоя от многобройните му любовници (неслучайно повествователят държи да отбележи, че проектът „Никотиана”, донесъл богатството и славата на татко Пиер, се „ражда” точно в един кафе-шантан); може би аритмиите, мъчещи Спиридонов, са не просто сигнал за болно сърце, а едно от многобройните усложнения, които сифилисът причинява; а може би целият род Спиридонови изначално е белязан от тази болест и всеки от семейството трябва да понесе своя дял от ужасното родово наследство... Тук е задължително да направим уговорката, че всяка една подобна интерпретация неизбежно е свързана с привнасяне на смисъл и в някаква степен „дописва” Димовия роман.

⁵ Позовавайки се на редица примери от световната литература, С. Зонтаг дефинира туберкулозата като болест на страстта – независимо дали тази страст е любовна, политическа, или морална – вж. Зонтаг 1999: 23.

⁶ Този проблем е обстойно коментиран от И. Пелева – вж. Пелева 1994: 38–40.

⁷ Привличането на текста на А. Шопов към настоящото изследване дължа на доц. д-р Иван Русков, който беше така добър да насочи вниманието ми към него.

⁸ Многократно в романа се повтаря, че очите на наместника са воднисти, синкави, студени, пронизващи. Срвн. с очите на Климент Бенков – големи черни очи с „трескав блясък”, с трескавия си поглед би превърнал наместника в „купчинка пепел”, в очите му пламти мълния, дори когато умира, очите му са „пламтящи” и „жадни”.

ЛИТЕРАТУРА

Зонтаг, С. 1999 *Болестта като метафора*. София: ИК „Златорог”.

Ичевска, Т. 2010 От бледоликата „робиня” до „чистата Беатриче”. В: *Юбилеен сборник в чест на проф. Светлозар Изгов* (под печат).

Кирилов, Ив. 1902 *Клетници*. Повести и скици. Свищов: Печатница на Асен Д. Паничков.

Къосев, Ал. 1995 Хетеротопия и хомотопия (Към една фукоянска типология на модерните топоси). – *Литературен вестник*, 13–19. 12. 1995, бр. 41, с. 11–12.

Марков, Г. 1981 *Задочни репортажи за България*. Цюрих. Цитира се по: http://www.virtualnabiblioteka.com/images/upload/books/Georgi_Markov/Zadochni_Reportaji_Za_Bulgaria.pdf

Пелева, И. 1994 Физиология на културното самосъзнание. В: *Четени текстове*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, с. 29-59.

Пенев, Б. 2010 *Увод в българската литература след Освобождението*. Част 2. Цит. се по: <http://www.librev.com/scribbles-essays/864>—2.

Петров, Ив. 2005 *Хайка за вълци*. София: Издателство „Захарий Стоянов“.

Стоев, Г. 1964 *Цената на златото*. София. Цитира се по: <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=158&WorkID=4293&Level=1>.

Талев, Д. 1967 *Железният светилник*. София: Български писател.

Шопов, А. 1881 *Десетъ-Дневно Царуванъе. Изъ Българското въстание въ 1876 г. Дневници на единъ бунтовникъ*. София: Печатница на „Български Гласъ“.

Яворов, П. К. 1979 Туберкулозата. В: *Събрани съчинения*. Т. 4. София: Български писател, с. 174.